

ISRAEL

ישראל

CARTE POSTALE • נלווית דואר •

EXPÉDITEUR

השולח

גמל חפשי, רחוב

רחוב אלמזקין 4

אשדוד

מר ג. קרסל

רחוב מנחם פרידמן 109

חיפה

אוסף
גי סרסל

חפשי

דא/קא, ד' מרחשוון, תרע"ב.

לכבוד מר ז' קרסל | שלם | ודרכה.

אומם און נאמט און "מדינת" 12 12/1

דבריק א "המשנה", און יודע ממשנה בע

אי א פ וועט אהער אלץ אונז געלן.

א נה וא דבריק ~~ממשנה~~ ממשנה א "המשנה" - תוצאה

העדות אן. שמוע אהער און און און

ספר ווערט דערמאנט א ספר יצא

א/א/ה.

22/3 ווערר רנה

מן חפשי

במדינת שטע מקומות דספר ווערט

נאמט דערמאנט שמוע און דער 1912

און און דערמאנט. יאיר דער 1909

א-רעט.

ISRAEL

ישראל

נלוית דואר • CARTE POSTALE

EXPÉDITEUR

השולח

נין חפץ, חזאן
מקד 80 בור אלו

לפני 3/2

מר ג' קרסל

חזאן

רח' ארלוזורוב 109

חולון י"ז באדר, תש"ט.
ליוצאי לי קרסל רב שלם ודרכה.
אדמו"ר הלל אברהם אלעזר ארמון
הטובה זצ"ל איום האדמו"ר השני.
קצת ומרובל, מורט המלחין אברהם.
תורה כלל.

אבן זיוצאי
נח חפ"א

המאמר כד אמר, גשע.
 אסור גר נ. קרבן כד גאון.
 הפעם נעשה הפעם העלך אי את ספר "עודת החמש", ואת דן אגבנו
 שאלו והטעם דמק. כל א מוסק ה המורה הטוב שטיח. הספקת אזה
 נק אפסוף ה הוואן ונעם שש כל דה. אזה קדוק גהיה.
 משולש שמינה את האוטוקוויפיה שלי געמגע דעבאה. מי ומה את כל ילוא
 ואספר ה צמ? ודיווח קדון גליו הדבור שאל זה יקווסס דרבים - געמגע את
 קרע צמ. אעם חלוא קרע דנה, כואש הולא, דם דוקר' קשנה גלע, דורוכה
 דרנה חכם דהשענות אלוצר שחט את הספר כד הכחש והחכות - האיה
 השעה. סוקרית שש ה צמ, אל קרעס, גרבים, גולצות, ודז חלוא אדצה קשנה
 גרעס, וקם אחי הארץ ודדדדד. דבור דמא אצ דרנה חכם אלכנודע ודקמאע
 לאורה בעקד, וסוכנודע דדוקר דטענה הצוצק שש דספר דהוא חשק הצקת
 צכדון אחרקופה כה חשבה אסור אי למוד את אלע דיכלא. וקם חן אלו ספר
 דהשענות אל יקשה עק אפסעו דהא געז. תקדו גו שש מומצ 139 והלוא
 את דקד' דבחרות "גולצ ציון", ואח"כ מומצ 239 והלוא חמם דבחרות
 קדרית דם הארץ", וקסמץ מומצ 708 והלוא, חמם דבחרות, אכדדד גרעס
 דלוא דר". קריויה כל חן אק גען ארץ אח"כ באחד האדס דאול. גענה אי
 שכל אדס נש ויש מה אספר ה צמ, אק דהס כה חן וכן דענוה שיהיו חזק
 ה כל אדס? דהוא דבור דעמם דקטאועס צבורים כח "הלא הצ ציר",
 גאמם" - ודדדדדד שש דרות שלם", "גאמם" אסרע דהאמה גאמם "צכיון" שש
 פדיו דהס, ודכק דווצה שש דכסמ אי פאפאארוה גמרה, ואולי אזהיה פסול גאמם
 כק חן דעועק. (האמנם?)
 נהיה כזר בעמם בער געניס, אק אכעם אעם ה צמ - חן הוצ

אפרומיג אושור גאמ
 אע מוצרף דנה חוכרה העקדה חות הקדוש כל צמלן כל שחממ
 אדברות ופולקא אלו, חנו קדוה ודווס. אשד אי אשמו את דרעמא, ואלו
 הווא אלע דקדר" כזה שוכות ה החוקות? הנה פדיו אע חן בחוקים השאפיים
 אעם דעמם דקעמא האה אמעה.
 דתקווה לדדדדד ודככוד ודקרה ודדדדד אמה דחזרה
 נח חקמ

רחוקות, כ' סיון, תשכ"ה.

מבוקש, ז. קרסל, רב טאקאק.

תוצרת לק א' דרכותק ושיחולק איום הוצרת, (אנד, דאזער זרע נאמא או ד'ו טעם, אלא)
שפרי שוחד אהרעז לעז שנה, אשנה הער, נאמא, וד'ו בק נאמא הטאות דשנה אמת,
אכן א' דרכותק אהרעז ספרי. ודורק העזק.

אשר אדקשוק דזר כעשה וקטודיערפיה של. אלו אול לעל דקשה זו. זכו דזר
הקשה או דורק דתאום הכעשה. דדור אמה אי דרכה חדס כשדרכה אור הספר
המילה השנה" דז שהאשנה אי אור רכונה-הקצונה אכעשה ככרונות. קשה או דזר
דחליל. אור פירסוק ככרונות דספר המילה השנה" דשע קטדים נכרזים השתמש דהם
דספר האצורה אצור וולדנא, ומה הוהקו והוצדו למ אספרי דלז ועל. דספרי זר יל
היספוק א"י שנתק ד' ידיו א. אסוד דעמית הספר, ודור אשה אכעשה דז
משפחה. אלו זר אספיק ומל אהממש דזה. מ אע ומה אע שורדו אפל דזשטמ²
אשק שטפול דזכרס שהדמ דלז ועל. כן, אש אר קריות תקדו לז מה שפירסם
חיים גורן דלזא דצדור"ל א דז חז השוואות א אשמות.

אש תגלזע דאז אשפול דלזא האכסיקן אש ויחסכו לק כזה פדטום, מוכן אע
אצרות א שולמות כל ילד, אש אשנה דמיוח אכעשה א דצמ אלו אול.
אנו תבונע כי אלו אור ואל אצול חלילה נאמא אע אשפול דקלוק.
דחקוה אשמו אש דקדוק, דכנז והוקרה

נחן תפשי

אולי היות מורן דען וזמן אכנס סקודה אש א גורן ספרי². אור אורק אש.

חולון, ד' דעסן, תשכ"ז. 14/4, 67.

אויבני ומכאד' ל. קוסל, מאס, ודרכה דדה.

בזמנא זאנע זאליק במקום אדוא ואלהינודק דאמלד ודורות, כהנא, מאוה היסוס.
 אנה יאטרידק דדד' - מאלומה דאדז געשדעקט כהנא יבדה או? זאק דחופה אחרונה
 אכעסע צו געבליב ד' אכעסע שקידאט מאדע כצית ויטל דחול, סאכר ודמאנא, ודו
 בואו יאמער דין השור: יאמער דוק גוט שטאנ פאר דוכד" - זה האחר שקרא את "קלס
 ונפשי" לי. וקראת את מאמרו - גלימאליק דדד" דמאן האמרו וספרים ומחבריהם
 ודיווחו לי כפי ודקד זאלי, ושאלי: גם יש מגנז ספרי לך מרומם ודצ סאכר (מה
 שאו מרקד לי דדד) גם זאז לא תכחיש שיש דו מחלוקה, דיוון, שזיפה, חמורה, אחר, ו
 געטוי אמתליק נדאז אה"י אחרונה, משמרו וטעם, מסיבות וסבא וקראת דא מוק שמה
 וכצון, קורות גייס של דהע מאה, וכל וכל, וכל זה איז מאלד צון אפיק אהמא
 פים אפיק הקראת העצום דמאנו דלפד חומר חציוני אהמא מכולא, ומהשקרא
 במלכות - פאליטא? וזעפסיק דהמשכר שאלה צו, מעני יאמרו היסוס להצרכות דשורה
 דהמשכר של מכפיו זה: דמאנו זאנע אהמא מוק שטכנים דהשק אהמא ודצ קלס וסאכר
 ומחלוקה וכל וכל אהמא דהמא? כפיכא? דמאנו זאנע? יאמרו דמאנו זאנע?

זאק איז וכלאט של אדוא דכעס זאנע זאנע געטוי דקד' לי דמאנו, דמאנו אחר להכרח
 אהמא ודמאנו אדוא דמאנו ודמאנו אדוא. ודכן דקד' לי דדד' מוק
 דדד' דהע דמאנו שקט, ומסוק מסקנות אלו לי דמאנו אהמא "פוסקא מצד" ודמאנו
 דמאנו דמאנו דמאנו דדד' הסדרה לי זאנע שאלה, ודמאנו לי לי.

דמאנו ודרכה ודמאנו

נח חפשי

נ.ד. מאכן דדד' מאליו מען דדד' מאליו לי כוונה אפידסוק דיוקרי
 מאלי, מאלי זאק ודן אהמא דמאנו ודמאנו ודמאנו דמאנו דמאנו.

דמאנו מאלי 80 מאלי

דמאנו מאלי, כרסא 14

חולון, ו' באדר / תשס"ב, 24/2, ט"ו.

לכבוד מר לי קרסל, מאמץ ודרכה.

למך 80 חולון

חפשי, נחמן

הקדמתי לך דבר אחד בשמות - רשומות ה' השאלון בדעת האבסורד. אזלי החרבה
מדי, בדור שצמח לי בו קוצר חרוב האור שדמז אל ונחוק אפ' ירש. ואין
שורה מתחיל יפה בדעתי אלה, ואקווה שגמלך ברשומות דמה אהשגש.
דקווה שתיצא אהצורה שנה ודקווה רבה ובידיוג

נחמן ירש

מכש
ג' קרסל

חולון, בית אבנא, ל' בשבט תשכ"ט.

לכבוד

מר ג. קרסל, שלום וברכה רבה!

בתשובה על השאלון מס' 66/66 בדבר הלכסיקון לספרות העברית החדשה בדורות האחרונים:

(1) נולדתי ביום א' באייר, תרמ"ט, מאי 1889, בעיירה וולברום, פלך קילצי, פולין, אז - פולין הרוסית.

(2) שמי נתן. המשכחה כיום - חפשי. בפולין היה שם משפחתי - פרנקל,

הורי: אבי - יהושע מנחם ברבי אברהם יוסף הלוי פרנקל. סבא יקר זה - מקום מגוריו היה בעיר בנדין, והכרתיו בעודי תינוק ע"י ביקוריו בביתנו לעתים קרובות. את סבתא לא הכרתי כלל. נודע לי לאחר שנים, שסבא היה מחובבי-ציון הראשונים, והתוודע והתחבר לתנועה זו בנסיעותיו התכופות בענייני מסחרו לגרמניה ובמיוחד לעיר קטוביץ, מקום הועידה הגדולה של הובבי-ציון. סבא זה היה למדן ביהדות ובהשכלה כללית ומדייק בשמירת מצוות הדת. אבי נמנה בוולברום על חסידי גור, הלוחטים באש האמונה הדתית ושקועים בכל ישותם ובכל שעה פנויה מעסק ומסחר, בלימוד התורה שבע"פ ובספרי יראים. הוא היה חסיד נאמן ואדוק ובעל ידיעה רחבה ביהדות ובהשכלה כללית והיה בעיירה קנאית זו בבחינת "אנוס" נסתר ונמשך בסתר לבו אחר הספרות העברית רחבת-ציון.

אמי, רבקה תמרה, או בקיצור רבקה'לה, היתה בת למשה ומלכה'לה נאציז (נרקיס), הבת הבכירה שלהם. הסבא הזה, רבי משה, היה אדם יהודי "פשוט", לא חסיד, אך בעל אמונה דתית חזקה ועמוקה מאד. ממנו, אביה, ומאמה הצדקנית מלכה'לה, ירשה אמי את עוז אמונתה הדתית התמימה. סבא זה היה מטרידי החקלאים היהודים שבולברום. הוא הצטיין בחייו הפשוטים והצנועים, כעובד אדמה אמיתי בימים ההם, והסבתא הלכה עמו יד ביד באורה חיים זה, אשת חיל כמשק החצר והבית למופת. יום יום שפכה שיחה בחפילה לפני אבינו שבשמים, ואת המצוות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, שמרה וקיימה באותה חומרה. אמי הלכה בדרכם בכל המרבנים.

אבי עסק במסחר הסיסוני של נפט וזמן-מה גם בעסקים אחרים. חסידי גור השדו בו ורייננו אחריו בגלל היותו המנוי היחידי בעיירה על העתון האפיקורסי "הצפירה", אך מחוץ לחטא זה, לא מצאו בו כל סטייה מדרך יראים ושלמים. הוא היה זהיר כלפי חוץ, אך בבית היחה מזיגה של קיום מצוות קפדני אורתודוכסי ולימוד גמרא ושולחן ערוך, ובאותה מידה לימוד יסודי שיטתי של כל התנ"ך בהדגשה מיוחדת על הנביאים האחרונים ("בחדר" זילזלו וצימצמו מאד בלימוד נביאים וכתובים). ובאותו זמן, נהנינו אני ואחי הבכור, מרדכי הלל, מקריאה ב"שירי תפארת" לנפתלי הרץ ויזל, "מגדל עוז" ו"לישרים תהלה" לרמח"ל ו"דברי ימי עולם" לקלמן שולמן ועוד ועוד, אשר המציא לנו אבינו הטוב כפעם

בפעם : היינו בבית ששה ילדים וילדות מגיל שונה, אך אני ומרדכי היינו המבוגרים
 בילדים הגברים, וזכור לי מאד הטיפול המיוחד של אבינו בחינוכנו. בהשפעתו למדנו
 בבית חלק גדול מהתנ"ך בעל פה, וביבורר אתנו כפעם בפעם בלשון הקודש, לקיים מצוות
 "ושיננת לבניך", וגם בהשפעת קריאתנו ב"הצפירה", היתה העברית שפת הדיבור והשיחה
 ביני לבין אחי. הוא עזר לנו גם ברכישת השכלה כללית בבית.
 באו אח"כ ימי "אהבת ציון" למאפו, שירי מאנה וביחוד השיר המפורסם "שמש אביב",
 ו"זכרונות לבית דוד" ו"עמק הארזים" לפרידברג, ספרי סמולנסקיין ואחרים, חדשים
 וישנים. היינו בעיירה גרעין משכילי קטן, עברי וציוני. וכל זה בחשאי, ואף על פי כן
 ריגנו אחרינו יותר ויותר. ספרים עבריים וציונים הובאו בסתר לעיירה ונקראו במחבואים.
 הלשינו עלי קנאים לפני אבי, כי שמעו אותי מדבר עברית עם מישהו כלילה ברחוב. אבי
 ביקש ממני להזהר מאד שלא להרגיז בני אדם. התנועה הציונית כבשה את תוהנו כליל,
 ואני - העליה לארץ ישראל, מילאה את כל ישותי ודחקה הצידה את הלימודים. קיימנו
 קשרים בחשאי, אנו המעטים, עם מרכזי ציונות ותרבות עברית בכרכים הגדולים בפולין
 ורוסיה. ואני - לא נחתתי ולא שקטתי עד שהגעתי לאותו נסיון נועז, לצאת בחשאי לארץ
 ישראל הרחוקה, ללא אמצעים, ללא אינפורמציה, בקשר עם בני גילי במקומות אחרים,
 שגם הם נתפסו לאותו משא-נפש ולהגשמתו בפועל תיכף ומיד. היתה זו תחילת ההתעוררות
 הכללית של צעירים יהודים במזרח אירופה לעליה לארצנו, עליה זו הידועה כיום בשם
 "העליה השנייה". נסיוני נכשל אז ונדחה לשנים אחדות, אך בלבי יקדה האש של בן 14-15
 עד שקיימתי נדריבשנת העשרים לחיי. *הנתיב אל ארצנו היה מאוס ורע, 1909.*
 בינתיים, פרצה בכל רחבי רוסיה ופולין תנועת המהפכה הגדולה של 1905 והגיעה גם
 לרולברום וכבשה את הלבבות הצעירים בסערה עזה, והייתי במאבק נואש על נפש אמונה
 הדתית-העברית-ציונית, לעומת גל סערת המהפכה, שקסמה לנו בקסמיה ואשר כה רבים
 מצעדינו הקריבו לה את עצמם, את גופם ונפשם, את מיטב חלושותיהם ומשאות נפשם. כשיכור
 הלכתי זמן-מה אחרי סערה זו, להלכה ולמעשה, אך לא היה בכוח סערה זו לעקור את שרשי
 הנפש ותמצית החיים מימי הילדות. לאחר תקופה לא קצרה של מאבק פנימי קשה ומכאיב,
 של לבטים רבים ומאמצים גדולים - התפרץ הלב בכל רצון החיים שלוושטף בעוז את המחסום
 הסלאבובי, שהוקם ביני ובין חלוס-נעורי היקר מכל יקר: ציון ארצו של ישעיהו הנביא,
 של יהודה הלוי ושל עובד האדמה העברי העמיד להחיותה כקדם. עברתי לוורשה בשנת 1908
 תרס"ח, במגמה להתכונן שם להגשמת חלוס-חיי, לעלות לארץ ישראל.
 שם, בוורשה, נפגשתי עם עוד מספר צעירים בני עיירות קטנות ועם אחדים מבני וורשה
 במרכז הציוני של אז, בבית הכנסת הציוני "שערי ציון", ברחוב פאביה 12, וכתוצאה משיחות
 נלהבות אחדות, יסדנו אגודת "הלוצי ציון" במטרה האחת: להתכונן לעליה ארצה ישראל
 בקרוב ובהקדם, לעבדה ולשמרה, ובראש וראשונה בעבודת האדמה. החברים נדרשו להשליט
 את העברית בחיי יום שלהם, כל עוד אנו בחו"ל ועל אחת כמה וכמה, בחיינו

בארץ ישראל. אגודתנו גדלה מ-13 המייסדים עד למאה בערך, בשנת 1909, כשעלינו ארצה מראשוני החברים (אחד מאתנו עוד הקדים אותנו בעלייתו ארצה).

כשעוד נער הייתי, נמשכתי לא רק לקריאה בעתון וספר עברי בצמחון רב ובלתי נדונה, אלא גם ניסיתי, כפעם בפעם, את כוחי לבטא בכתב, רשמים, מחשבות וחלומות מהחיים שלי, של הסביבה הקרובה ואח"כ גם הרחוקה, אם כי חשבתי זאת להעזה גדולה מהמותר לי הקטן, לכתוב, להתבטא, כסופר ממש, אשר כבודו בעיני רב היה מאד מאד. רבות כתבתי ושרפתי. לאיש לא הראיתי, כי התביישתי. הסכמתי אז ברצון להצעת אבי הטוב, לקבל על עצמי כל "האין דומה לו במקרא" כולו. הצעה זו באה לאחר שנתקלתי כמה פעמים, ביהוד באבן עזרא, אך גם ברש"י, במלים, שהפרסן העיר עליהם "ואין לו דמיון", או "אין לו דומה במקרא". בשיחתי עם אבי על כך, אמר לי: קח לך מחברת ותאסוף אליה את כל האין דומה לו שבכל התנ"ך. התלהבתי להצעתו ויום יום מצאתי לי זמן, לאחר שובי הביתה מן "החדר", לעסוק במבצע זה. הספקתי לעבור על חלקו המכריע של התנ"ך, ואבא שלי שמח מאד יחד אתי להישגי זה. אינני זוכר ואינני יודע מה היה בסופה של מחברת זו, אשר עוררה בי ביתר תוקף את המשאלה לכתוב, להתבטא. עברה שנים וגדלתי ועמי גדלה שאיפה זו, שהתבטאה בחילופי מכתבים עם משכילים של הזמן ההוא על עולם ומלואו, וכן היה לי אוסף גדול ורב של שירים שנדפסו בעתונות העברית של אז, כמסופים הספרותיים השונים. התבטאותי העצמית-העצמאית היתה כפעם בפעם לשריפה על ידי אני...

כשהגיעו שנות המהפכה הכל-רוסית ב-1905 ונתפסתי אז, כמו הרוב המכריע של הצעירים, בחבלי קסט המהפכה, הרבייתי לקרוא בספרות המהפכה, בעיקר ביידיש וקצת גם בפולנית. מאד הצטערתי על שאין בעברית אפילו רמז לספרות כזאת. זה הרחיק גם את הצעירים נאמני העצמא העברית ממנה. קראנו זו הפעם הראשונה את מרקס ועליו, את הזרמים בסוציאליזם ואנרכיזם, על טולסטוי, בקונין, קרופוטקין, פליכנוב, לנין וגדולי הסוציאליסטים-רבוליוציונרים. נחום סוקולוב קונן אז מרות ב"העולם" על הז'רגון שכבש את הכל ועל הלגלוג והזלזול כלפי העברית, שהיא רק שפה בטלנים וכלי קודש וכדומה. היתה ירידה קשה מאד לעתונות וספרות העברית. והנה יום אחד קראתי באיזה עתון עברי, שעוד נשאר לפליטה, מודעה קצרה מצעירים אחדים. הם מבקשים להוציא בעברית, מזמן לזמן, קבצים, חוברות וכדומה על בעיות הזמן וע"י כך להכניס רוח חיים חדשה לספרות ועתונות העברית. הם פונים לצעירים המעוניינים בעברית וספרותהובפיהות יכולתם וכשרונם הם, להצטרף ולפעול יחד. לי קשה לזכור עתה את שם השנים שחתמו על המודעה ונדמה לי שהם היו מעיר אחת אולי בפודוליה. שלחתי אליהם סכום כסף קטן בצירוף מאמר גדול על הגורמים לירידת הספרות

העברית והזלזול בה מצד הצעירים, ועל הצורך במהפכה פנימית ברוח ובספרות העברית בדרך לתחיית העם ותרבותו. קיבלתי מהם כעבור זמן-מה אישור והודאה בטיבו וערכו של מאמרי והודיעו לי פרסמו והכגליון הראשון שיופיע בקרוב. זה שילחב בי עוד יותר את משאת נפשי ומשיכתי לכתיבה והתכוננתי להגשים זאת בבטאון החדש שעמדנו להוציא. אך המהפכה הפוליטית הכללית ואח"כ כשלונה הגדול והחורבן הנורא בקהלות ישראל ברחבי רוסיה, הרסו את התכנית שלי ושל גדולים וטובים ממני.

הספקתי לתרגם אז מיידית לעברית חוכמות על יסודות המרכסיזם והסוציאליזם, ובראש היו הרבה תכניות אשר גזו ונכרתו עם החורבן שבא אז על עמנו ברחבי רוסיה הגדולה. הרביתי מאז לעיין בספרות, שעסקה בבעיות עם וחברה. אך המשכתי לספוג גם אז מביאליק וב'רניחובסקי רבות רבות. יותר ויותר נקרע הלב בין כפירה איומה ומהרסה ובין האמונה התמימה והעמוקה, בה גדלתי וחונכתי, וכדלי, כל ראשי חיי, היו נעוצים בה. עולמות חושים וקוסמים ומכתיים, נפתחו בפני הנער התמים. הספרים והרעיונות החדשים והמורדים נחקרו והרתיעו את הישנים והמוששרים. זהו פרק רב-לבטים, מאבקים, להיטות וסלידה בשנות חיים אצטצת הרענונות ביותר, ועוד היום ניכרים עקבותיו בנפשי.

היתה זו דרך יסודית נפטיים עמוקים והתרוטמות נפש נעלה ביותר, שהביאתני לאט-לאט בחזרה מן הכפירה האדוקה והקנאית אל אור האמונה הדתית, הזכה והעמוקה של ישראל שבא של נביאי האמת והצדק וגדולי היהדות התלמודית והלמידיהם עד דורנו אנו, אשר דרכיהם דרכי נועם וכל נתיבותיהם שלום. בית יעקב לכו ונלכה באור ד'!

ברצוני לציין, כי אם כל שאיפתי להתבטא בכתיב, לא התכוונתי לעלות לדרגת סופר ממש. בנערוהי, כשוט, לא העזתי לחלום על דרגת כבוד נעלה כזאת ליצור אדם פשוט כמוני, ועם התבגרות המהשבה ועם העיון על מקומן של האדם בכלל והיהודי בפרט בימי חיינו עלי אדמות, באתי יותר ויותר למסקנה הכרורה על ערכה המרכזי של העבודה, ועל עבודת האדמה בראש וראשונה, בחיים ככלל ובחיי אני במיוחד ובהחלט. היתה בזה לא מעט מהשפעת הקריאה בכתיבי ליילינבלום הראשונים וההתחדשות של עבודת האדמה בארץ ישראל ע"י חובבי ציון והעליה הראשונה - השפעה הולכת וגוברת של הספרות העברית, החל "מגדל עוז" של דמח"ל והלאה עד ימי חובבי אצטצת ציון והציונות.

השפעה זו חלק גדול לה בהתעוררות העליה השניה לארץ ישראל מרוסיה ומאירופה המזרחית. בכוחה הגעתי גם אני עם עוד חברים מאגודתנו "חלוצי ציון" בוורשה לארץ ישראל, והתמסרתי באץ באן לעבודת האדמה ולתנועת "הפועל הצעיר" ובטאונה באותו שם. אז התחלתי לאט-לאט להתבטא ב"הפועל הצעיר" על נושאי חיינו המתחדשים בחומר וברוח. תוך עבודתי המתמדת בחקלאות, שנים רבות כפועל שכיר ואח"כ בקבוצות עד המושב הראשון נהלל, שזכיתי להיות במייסדיו, תוך כל התנאים הקשים בחיינו אז, מצאתי לי מזמן לזמן אפשרות התבטאות גדלה והולכת במסך עשרות בשנים בעתונות היומית, כשבועונים, ירחונים וקבצים ספרותיים רבים ושונים עד ימינו אלה. רבות עלי להודות לרעייתי טובה ז"ל, שעזרה לי בכך.

בשנים מאוחרות יותר הרשיתי לעצמי לפרסם מזמן לזמן גם בבטאוני יידיש בחו"ל. הרביתי לפרסם בעתונות האנרכיסטית הרצינית ביידיש בחו"ל. עיינתי וקראתי ברוסית, גרמנית, ובמיוחד במיוחד הרביתי לעיין בטולסטוי, בעיקר בספריו העיוניים-פילוסופיים, בקרופוטקין, גוסטב לנדאוואר וכדומה. אך המקור הרעיוני היסודי היה מחדש: תורת משה, גורלי הנביאים האחרונים, אבות התלמוד והבאים אחריהם, ובמיוחד "תובות הלבבות" לרבנו בחי. בכל אלה חיפשתי ומצאתי ועדיין מחפש ומוצא את המאור שביהדות, הדרך לחיי היחיד והעם היהודי-אוניברסאלי, אור לגויים, לא בדיבורים נאים, אלא בחיי יום-יום, כיחידות ובציבור. האירו ומאירים לי דרך קשה זו במיוחד: רבי ישראל סלנטר זצ"ל, אהרן דוד גורדון ז"ל והרב אברהם חן זצ"ל.

התחלתי בפירסום דברים ב"הפועל הצעיר", בימי העליה האצטא ^{השנייה} ~~האצטא~~, בעניני ציונות, עם, חברה, תנועת העבודה וכו'. באותו הזמן הייתי בקשרי מכתבים עם רבים ושונים מעולם התנועה, החברה והעבודה. רשימות, מאמרים ומכתבים שלי, באו מזמן לזמן ב"דבר" ועתונים אחרים. התנהל ויכוח בע"פ ביני לבין ברל כצנלסון, עם הרוסד "דבר", על הצעתי, ש"דבר" ימנע מריקלמות עתונאיות זולות ושהמערכת תהי אחראית בעד תוכן המודעות. זה היה התנאי שהתנחתי עם ברל, כשהציע לי להשתתף בעתון בקביעות. לא התקשרנו, מפני שהוא לא יכול היה לקבל את התנאי שלי. במשך כמה וכמה שנים פורסמו כפעם בפעם ב"תלמים", בטאון תנועת המושבים, מאמרים ורשימות שלי. בקובץ הקטן "קול המצפון", שהוצאתי עם עוד חברים אחדים בשנת 1934, באו כמה דברים שלי. בבטאון "ברית שלום" בשם "שאיפותינו", שהופיע בשנות השלושים של המאה העשרים, כעריכה פרופ' ה. ברגמן ור' בנימין ואח"כ כשבאה במקומה אגודת "איחוד" עם ד"ר מגנס ובובר בראש והוציאה ירחונים ושבועונים בשם "בעיות היום", "בעיות הזמן", "בעיות" ו"נר". במשך עשרות שנים פורסמו שם מאמרי ורשימותי כמעט ככל גליון והוכרה וזמן-מה הייתי גם אחד מעורכי "נר". הבעיה היהודית-ערבית בקשר להגשמת הציונות בדרכי שלום והבכס עם תושבי הארץ הערביים, בהתאם להשקפת העולם הדתית-יהודית-פציפיסטית-צמחוניית שלי - אלה היו בעיקר נושאי המאמרים שלי והבעיות החינוכיות הקשורות בזה.

השתתפתי בקובץ "גוסטב לנדאוואר", שהוצא בשנת תרצ"ט ע"י יעקב זנדבנק ז"ל. בשנת 1942 הוצאתי עם עוד כמה חברים את הקובץ הקטן "מלב אל לב", בסימן החורבן של המלחמה העולמית השניה וחורבן מרכזי היהדות באירופה ע"י הנאצים. כתבתי בקובץ קטן זה כמה רשימות. הוא נדפס במכונת כתיבה.

כשנוסד בשנת תשי"ח החוג הארצי לבעיות דת ואמונה בשם "אמנה", השתתפתי במשך כמה שנים בקבצים שהוציא חוג זה.

בשנת תשכ"ג תירגמתי לעברית והקדמתי מבוא לספרון, שחיבר ביידיש, הקדוש הלל צייטליץ ז"ל, בשם "החיבה". יצא בעברית ב"הוצאת ידידים" ע"י א. ליסוד, רשפון.

בשנת תשכ"ד הופיע ב"הוצאת ידידים", ספרון שלי בשם "מן המאור שביהדות", לקט

מדברי חז"ל על ערכי היהדות ואורחות חייה, מלוקט מתלמוד בבלי ומדרשי חז"ל. גם הקדמתי מבוא לספרון.

בשנת תשכ"ה, הוציאה ׀ "קבוצת ידידים" את ספחי "כלב ונפש", בו נקבצו רבים מכזורי

מאמרי, רשימותי ומאות מכתבים. הספר בן 352 עמודים, נמסר ע"י א. ליסוד לדפוס

א. סטרוד ובניו בחל אביב. (נשארו עוד כתבים רבים המצפים לפירסומם).

מזה שנים אחדות משתחף אני כפעם בפעם ברבעון "שדמוק", המופיע מטעם מחלקת הנוער של

איחוד הקבוצות והקיבוצים. וכן משתחף אני מזמן לזמן בדו-ירחון למחשבת היהדות,

"פתחים".

במשך כל השנים המסכתי לפרסם ב"דבר", ולעתים גם ב"הארץ", דברים בבעיות החיים השונות,

עד כמה שהצנזורה הפנימית של מערכות העיתונים מרשה פרסום זה בשלמות או למחצה,

לשליש ולרביע...

בשנת תשכ"ח, 1968, הוציאה ׀ "קבוצת ידידים" ע"י א. ליסוד, את ספרי הקטן "מדינת

השלום", הצדק והאמת", (שהוקמה ע"י הקוויקרים האנגלים באמריקה הצפונית במאה ה-17),

לפי החומר שאספתי והירגמתי לעברית מהמקור הקוויקרי הגרמני, והקדמתי מבוא לספר.

הספר נדפס בדפוס א. סטרוד ובניו, תל אביב.

שניסרבות שימשתי כחבר מרכז "הפועל הצעיר". כשפרשתי אח"כ מהמפלגה והמפלגתיות בכלל,

פעלתי עשרות בשנים כיושב ראש אגודת סרבני המלחמה מטעמי מצפון בארץ ישראל. עתה,

כשעוד מעט קט, אני בעז"ה בן שמונים, יצאתי מתפקידיים רשמיים ורפתה תנופה פעילותי

בתנועה, אך עד אני עדיין למתרחש בארצנו ובעולם, העין צופיה והיד כותבת. כן יהי

רצון מלפני בוראנו, אבינו שבשמים.

נ ו ס פ ו ת.

בספר "העליה השניה" בעריכת ברכה חבס ז"ל, שהופיעה בהוצאת "עם עובד" בשנת תש"ז,

באו רשימותי אלה: א) חלוצי ציון; ב) בברית עם הארץ; ג) ארבעה שנקטפו בלא עת. אבאאאאאא

ברשימותי אלו, רב החומר האוטוביוגרפי שלי, ועוד רב הוא בכתובים אחרים ולא פחות מזה

מה שרפתי.

בקובץ "חדרה העובדת" שהופיע בשנת תש"א מטעם מועצת פועלי חדרה, באה רשימתי "בחדרה

ובגן שמואל".

בספר "נהלל", שהופיע למלאת כ"ה שנים לנהלל, באם מאמרי בשם "חלום ומציאות".

הרפ"א - תש"ו, הוצ' "עם עובד", דפוס "ספר", תל אביב.

בשנת תשכ"ב הופיע הספר "וולברום עירנו", ספר-יזכור לשנת העשרים לחורבן האיום של

העיר, שהיתה מולדתנו בעבר. הספר בן 900 עמודים. הייתי פעיל הרבה בעריכת הספר,

כאחד מחברי המערכת. הספר הוצא ע"י ארגון יוצאי וולברום. השתתפתי בו בכמה דברים

ורשימות וביניהן אחת - "דמותה של קהילת וולברום". הספר נדפס בדפוס "הפועל המזרחי",

תל אביב.

דפוס נמ ופא

„בעלות המועסקים יכולה להיות אמצעי חשוב לטווח-ארוך בהרפיית האינפלציה, היות ואנשים מבצעים דברים טוב יותר, אם יש להם נתח מהפעולתם“. קשה לכלול הבנה וכישר לדמוקראטיה בתחית, אך אפשר לעודד אותם בדרכים שונות בתור יסוד עיקרי להצלחת התפיסה של בעלות העובדים.

תימצת : **ש' נוי**

על המינהל לפיתוח כלכלי (מפ"כ — EDA) לחת
את דעתו למחקר ולהדגים פרויקטים המתמקדים
בבעיות אלו: השוואה בין צורות שונות של בעלות,
מעלותיהן ומגרעותיהן; תכניות להשכלת הפועלים,

אני אושר
היום היום
אין תכלית
החיים והמוות

117

לך.
עצמך
לך.

ב ש נ
מחלקת חברה ותרבות
מס. 447. ריחוד המועצה. שדרת שני

שלם כ"ג אלפים-אברהם 1980
חובות ה' (150)

נתן חפשי: אבטוביוגרפיה

רים עם משה בילינסון, דבר שהגביר עוד יותר את רתיעתו מצנזורה פנימית זו. גם ב"הפועל הצעיר", אכסניה שהיתה קרובה לו בימי העליה השנייה, לא הירבה להשתתף, שכן עורר כל מאמר פולי-מוסד-דברים ותשובות לתשובות וכו'.

בנוסף לאבטוביוגרפיה זו יורשה לי להביא רשימה קצרה משלו, הגנוזה ב"דבר" ונעלמה מעין הרבים כבר למחרת פירסומה. בעניין הרשימה הזאת שוחחנו לא פעם ואף היתה לי הזכות לעוררו לפרסם את הדברים, אף שספק היה בלבו אם "דבר" יאזן לפרסם. למרבה, "אכזבחו" נדפסה רשימה זו ללא כל השהייה והריני להביאה כאן במלואה, שכן אני רואה בה תעודה אישית-ציבורית יקרה ביותר, שהיא כאחת גם תגובתו של איש שענייני הישוב והמדינה הציקו לו מאוד מאוד. וכך לשון הרשימה:

א.ד. גורדון ובעיות העבודה כיום

היה הדבר בשנת 1910 או 1911. אותה תקופה שררה בפתח-תקווה מתיחות מתמדת בינינו הפועלים העברים ובין האיכרים על זכות העבודה לפועל העברי במושבה. באחד הימים באתי, כדרכי, עם ערב אל גורדון. אותה שעה נכנסו עוד פועלים אחדים, כי נראה מהותית-קיים. בהתרגשות רבה סיפרו לגורדון על אסיפת-פועלים גדולה, שנתקיימה לפני ימים אחדים, בה הוטחו דברים קשים וחריפים מאוד נגד האיכרים על יחסם השלילי לעבודה העברית. גורדון הקשיב, כשהוא מופנה כולו למול פניהם הנרגשים של המדברים, מבלי להשמיע הגה. שאל אחד הבחורים את גורדון: "האינך חושב שהאיכרים קיבלו את המנה המגיעה להם בצדק?". ענה לו גורדון: "הנה מה שאני חושב. מרבה אני לחשוב, כשאני מקשיב לדבריהם ולדברי כל חברינו הצעירים, ומנקרת בי שאלה-מישאלה אחת: הייתי רוצה לראותכם ולראות את כל צעירינו-רוקינו הגלגלים, כשאתם בעלי-משקים ובעלי-משפחה, כמו ה-איכרים האלה, ואז — אז לראותכם באותה התלהבות ומסירות מגשימים בפועל את אשר אנו כה מטיפים לו ונלחמים למענו כיום. המובטחים אתם, המובטחים אנו, בכך?". שתקו הבחורים ושתקתי גם אני...

*

באחד הימים ההם הוצרכתי לעלות ירו-שלימה, ונסעתי ברכבת התורכית, שלא הזדוזה ביותר בטפסה על ההרים. בשבתי בק-רון, שלא היה מאוכלס ביותר, הגיעו אלי מקצתו קולות נרגשים. קמתי והלכתי לעבר הקולות. בתוך אפלולית ששררה באותה פני-נה הבחנתי בשני יהודים בעלי זקן, השקוי-עים בוויכוח חם. שמעתי, שהנה הם עוסקים

מיד עם ראשית עיסוקי בלקסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים פניתי לנתן חפשי בבקשת פרטים ביוגרפיים משלו. לא אזכור עתה ראשית קשרינו. אבל במשך שנים היתה התכתבות בינינו ולרוב לרגל דברים שונים שפירסמתי. אף הייתי מוכה אותו לפרקים בפירסומים, שידעתי שיעניינו אותו ולא היו מגיעים אליו בדרך אחרת. נתנהדקו הקשרים בינינו מאז עבר לבית האבות בחולון. היה בא לביתי וכן הייתי פוגש בו בטויליו הקבועים לפני הצהריים ברחובות חולון. במכתבו המפורט מיום כ"ד באלול תשכ"ב (1962) — והוא עדיין ברחובות — הוא כותב לי בין היתר: "משאלתך שאכתוב את האבטוביוגרפיה שלי מביאתני במבוכה. מי ומה אני כי אבוא ואספר על עצמי? ובייחוד ברגע שבא היריחור: שמא זה יפורסם ברבים — מתבייש אני בפני עצמי — נדמה לי, שלכל אדם יש ויש מה לספר על עצמו. אך האם זה הוגן ומן הענווה, שהיא חובה על כל אדם? — לכתוב ממש על עצמי — אין היד מתרוממת לעשות זאת".

לא הנחתי לו ובמכתב אחר, מקץ כמה שנים, מיום כ' בסיוון תשכ"ה, היינו לאחר הופעת הכרך הראשון של הלקסיקון, שבו האותיות: א-ח והוא לא נכלל בו בשל העדר נתונים ביוגרפיים, חזר וכתב לי: "אשר לבקשתך בדבר כתיבת אבטוביוגרפיה שלי — לא אוכל למלא בקשה זו. זהו הדבר הקשה לי ביותר בתחום הכתיבה. רבות עמלה עלי ברכה חבס, כשערכה את הספר על העליה השנייה, עד שהשליטה עלי את רצונה-הפצרתה לכתיבת זכרונותי. קשה לי הדבר בהחלט — אנא תבייני, כי לא מרוע לב ולא מזולזל חלילה נמנע אני ממילוי בקשתך". וכך נמשכה ההתכתבות אם בפנייתי זו, שחזרתי עליה בכל הזדמנויות ואם לרגל תגובות על מאמרים שלו ושלי, לרבות פגישות ושיחות בעל פה במשך השנים שחי בחולון (בשנותיו האחרונות חזר לרחובות).

לבסוף נענה לי ומילא בקשתי, באופן שלא העליתי אותו כלל על הדעת. זוהי ביוגרפיה של אחד האנשים המיוחדים שבעליה השנייה, שבעקיבותו ממש לא היה לו ריע וכן התמיד בטמפראמנט הנוקוני-פורמיסטי שלו עד לימיו האחרונים. עדות לכך מכתבו שנדפסו בעתונות, כשהצליח לעבור מחסומי הצנזורה הפנימית (ואגב, צנזורה פנימית זו ראוייה פעם לדיון נוקב). העדיף את השתיקה כשלא ניתן לו להתבטא כרצונו. בשל כך לא השתתף ב"דבר" בשנותיו הראשונות ופעם אף הסתבך בפולמוס-דב-

מחובבי-ציון הראשונים, והתוודע והתחבר לתנועה זו בנסיעותיו התכופות בענייני מסחרו לגרמניה ובמיוחד לעיר קאטוביץ, מקום הוועידה הגדולה של חובבי-ציון. סבא זה היה למדן ביהדות ובהשכלה כללית ומדייק בשמירת מצוות הדת. אבי נמנה בוולברום על חסידי גור, הלוהטים באש האמונה הדתית ושקועים בכל ישותם ובכל שעה פנויה מעסק ומסחר, בלימוד התורה שבע"פ ובספרי יראים. הוא היה חסיד נאמן ואדוק ובעל ידיעה רחבה ב"יהדות ובהשכלה כללית והיה בעיירה קנאית זו בבחינת "אנוס" נסתר וגמשך בסתר לבו אחר הספרות העברית וחיבת-ציון.

אמי, רבקה תמרה, או בקיצור רבקה'לה, היתה בת למשה ומלכה'לה נארציו (נרקיס), הבת הבכירה שלהם. סבא זה, רבי משה, היה אדם יהודי "פשוט", לא חסיד, אך בעל אמונה דתית חזקה ועמוקה מאוד. ממנו, אביה, ומאמה הצדקנית מלכה'לה, ירשה אמי את עוז אמונה הדתית התמימה. סבא זה היה משרידי התקלאים היהודים שבוולברום. הוא הצטיין בחייו הפשוטים והצנועים, כעובד-אדמה אמיתי בימים ההם, וסבתא הלכה עמו יד ביד באורח חיים זה, אשת חיל במשק החצר והבית למופת. יום יום שפכה שיחה בתפילה לפני אבינו שבשמים, ואת המצוות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, שמרה וקיימה באותה חומרה. אמי הלכה בדרכם בכל המובנים.

אבי עסק במסחר הסיטוני של נפט וזמן-מה גם בעסקים אחרים. חסידי גור חשדו בו וריגנו אחריו בגלל היותו המנוי היחידי בעיירה על העתון הא-פיקורסי "הצפירה", אך מחוץ לחטא זה, לא מצאו בו כל סטייה מדרך יראים ושלמים. הוא היה זהיר כלפי חוץ, אך בבית היתה מויהג של קיום-מצוות קפדני אורתודוקסי ולימוד גמרא ושולחן ערוך, וב"אותה מידה לימוד יסודי שיטתי של כל התנ"ך בהדגשה מיוחדת על הנביאים האחרונים ("בחדר" זילזלו וצימצמו מאוד בלימוד נביאים וכתובים). ובאותו זמן, נהנינו אני ואחי הבכור, מרדכי הלל, מקריאה ב"שירי תפארת" לנפתלי הרץ ויזל, "מגדל עוז" ו"לישרים תהלה" לרמח"ל ו, "דברי ימי עולם" לקלמן שולמן ועוד ועוד, אשר המציא לנו אבינו הטוב כפעם בפעם. היינו בבית שישה ילדים וילדות מגיל שונה, אך אני ומרדכי היינו המבוגרים בילדים הגברים, וזכור לי מאוד הטיפול המיוחד של אבינו בחינוכנו. בהשפעתו למדנו בבית חלק גדול מהתנ"ך בעל-פה, ובדיבורו איתנו כפעם בפעם בלשון הקודש, לקיים מצוות "ושיננתם לבניך", וגם בהשפעת קריאתנו ב"הצפירה", היתה העברית שפת הדיבור והשיחה ביני לבין אחי. הוא עזר לנו גם ברכישת השכלה כללית בבית.

באו אח"כ ימי "אהבת ציון" למאפו, שירי מאנה

בבעיית העבודה ליהודים במושבות, וכיחוד בפתח-תקווה. התעניינותי בשיחה גדלה, משי הבחנתי מי הם המתווכחים: אחד האיכרים הוותיקים ממשפחת גיסין בפתח-תקווה ואהרן דוד גורדון יקירנו, ונשארתי עומד במרחק לא רב מהם וכולי אוון קשבת. הנה שומע אני את קולו הנרגש של גיסין כלפי גורדון: "אך כיצד להעסיק בעבודה פועל יהודי, ששכרו יקר כל כך ולמעלה מיכולתו?" וגורדון פונה אל איש שיחו בשאלה מזורזת ומדהימה: "וכי מי מבקש מכם להעסיק את הפועל העברי במשקכם?". לשאלה מזורזת זו מפיו של גורדון נדהמתי אף אני, כמו שנדהם גיסין, אשר שאל בתמהון רב: "והרי, כמ-דומני, טענתכם המרכזית נגדנו היא בעניין העבודה העברית, האם לא הבנתך הפעם?" — "בוודאי שלא הבנתני", ענה גורדון. "וכי מי מבקש מכם להעסיק פועל יהודי, כש- יכולים אתם במחילת כבודכם לעבוד בעצ-מכם, בידיכם אתם?..."

לא שמעתי אם ענה גיסין לגורדון על דבריו הנועזים והמפחיעים. חזרתי למקום מושבי וכולי נתון תחת רושם, "התגלית" של גורדון: איכרים עברים, העושים הכל במש-קם בידיהם הם, ללא כל פועל שכיר, לא ערבי ולא עברי! מה פשוט הדבר ומה נעלה ונשגב הוא!

עד כאן מזכרונותי מאז. וכיום מה? נטישה מתמדת של העבודה. פניית עורף לעבודה העצמית המקודשת. רבבות פועלים ערבים בישובינו, כשפועל עברי נעשה יקר המציאות בכל עבודה פיזית, "שחורה". מה הרחקת והעמקת יקירנו (גורדון) לצפות ולח-זות את הרעה שבאה עלינו. על אלה אני בוכיה. ביום הזכרון למלאת שבעים שנה לעליה השנייה.

(„דבר", 31.7.1973)

כהנה וכהנה הייתי שומע מפיו על הגעשה אצלנו כיום במחנה העבודה. אני יודע שאני מסתכן הרבה באומרי, שכה הרבה ספרים מופיעים אצלנו מאת עס-קני ההסתדרות, שבמחילה מכבודם, מונחים כאב-נים שאין להן הופכים. מי יכנס ויאסוף מרגליותיו וניצוצות-החן של נתן חפשי?

והרי לפנינו האבטוביוגראפיה כלשונה ואפשר שסמל גדול הוא בכך שאת ההקדמה לאבטוביוגראפיה של נתן חפשי אני כותב בערב יום עצמאות תש"ם, כמה ימים לאחר פטירתו.

נולדתי ביום א' באייר, תרמ"ט, 2 במאי 1889, בעיירה וולברום, פלך קילצי, פולין, אז — פולין הרוסית.

שמי נתן, המשפחה כיום — חפשי. בפולין היה שם משפחתי — פרנקל, הורי: אבי — יהושע מנחם ברבי אברהם יוסף הלוי פרנקל. סבא יקר זה — מקום מגוריו היה בעיר בנדין, והכרתי בעודי תינוק ע"י ביקוריו בביתנו לעתים קרובות. את סבתא לא הכרתי כלל. נודע לי לאחר שנים, שסבא היה

וביחוד השיר המפורסם „שמש אביב“, וזכרונות לבית דוד“ ו„עמק הארזים“ לפרידברג, ספרי סמור לנסקין ואחרים, חדשים וישנים. היינו בעיירה גרעין משכילי קטן, עברי וציוני. וכל זה בחשאי, ואף על פי כן ריגנו אחרינו יותר ויותר. ספרים עבריים וציוניים הובאו בסתר לעיירה ונקראו במחבואים. הלשינו עלי קנאים לפני אבי, כי שמעו אותי מדבר עברית עם מישהו בלילה ברחוב. אבי ביקש ממני להיזהר מאוד שלא להרגיז בני אדם. התנועה הציונית כבשה את חוגנו כליל, ואני — העלייה לארץ ישראל מילאה את כל ישותי ודחקה הצידה את הלימודים. קיימנו קשרים בחשאי, אנו המעטים, עם מרכזי ציונות ותרבות עברית בכרכים הגדולים בפולין ורוסיה. ואני — לא נחתי ולא שקטתי עד שהגעתי לאותו נסיון נועז, לצאת בחשאי לארץ ישראל הרחוקה, ללא אמצעים, ללא כל אינפורמצייה, בקשר עם בני גילי במקומות אחרים, שגם הם נתפסו לאותו משא-נפש ולהגשמתו בפועל תיכף ומיד. היתה זו תחילת ההתעוררות הכללית של צעירים יהודיים במזרח אירופה לעלייה לארצנו. עלייה זו הידועה כיום בשם „העלייה השנייה“. נסיוני נכשל אז ונדחה לשנים אחדות, אך בליבי יקדה האש של בן 14-15 עד שקיימתי נדרי בשנת העשרים לחיי. הגעתי לארצנו בִּיָּז תמוז תרס"ט, 1909.

בינתיים, פרצה בכל רחבי רוסיה ופולין תנועת המהפכה הגדולה של 1905 והגיעה גם לוולברום וכבשה את הלבבות הצעירים בסערה עזה, והייתי במאבק נואש על נפש אמונתי הדתית-העברית-הציונית, לעומת גל סערת המהפכה, שקסמה לנו בקסמיה ואשר כה רבים מצעירינו הקריבו לה את עצמם, את גופם ונפשם, את מיטב חלומותיהם ומש-אות נפשם. כשיכור הלכתי זמן-מה אחרי סערה זו, להלכה ולמעשה, אך לא היה בכוח סערה זו לעקור את שורשי הנפש ותמצית החיים מימי היל-דות. לאחר תקופה לא קצרה של מאבק פנימי קשה ומכאיב, של לבטים רבים ומאמצים גדולים — התפרץ הלב בכל רצון החיים שלו ושטף בעוז את המחסום המלאכותי, שהוקם ביני ובין חלום-נעורי היקר מכל יקר: ציון ארצו של ישעיהו הנביא, של יהודה הלוי ושל עובד האדמה העברי העתידי להחיותה כקדם. עברתי לווארשה בשנת 1908 תרס"ח, במגמה להתכונן שם להגשמת חלום-חיי, לעלות לארץ ישראל. שם, בווארשה, נפגשתי עם עוד מספר צעירים בני עיירות קטנות ועם אחדים מבני וארשה במרכז הציוני של אז, בבית הכנסת הציוני „שערי ציון“, ברחוב פאביה 12, וכתוצאה משיחות נלהבות אחדות, יסדנו אגודת „חלוצי ציון“ במטרה האחת: להתכונן לעלייה ארצה ישראל בקרוב

ובהקדם, לעבדה ולשמרה, ובראש וראשונה בעבודת האדמה. החברים נדרשו להשליט את העברית בחיי יום יום שלהם, כל עוד אנו בחו"ל ועל אחת כמה וכמה, בחיינו בארץ ישראל. אגודתנו גדלה מ־13 המייסדים עד למאה בערך, בשנת 1909. כשעלינו ארצה מראשונים החברים (אחד מאתנו עוד הקדים אותנו בעלייתו לארץ).

כשעוד נער הייתי, נמשכתי לא רק לקריאה בעתון וספר עברי בצמאון רב ובלתי גרוה, אלא גם ניסיתי, כפעם בפעם את כוחי, לבטא בכתב רשמים, מחשבות וחלומות מהחיים שלי, של הסביבה הקרובה ואח"כ גם הרחוקה, אם כי חשבתי זאת להעזה גדולה מהמותר לי, הקטן, לכתוב, להתבטא, כסופר ממש, אשר כבודו בעיני רב היה מאוד מאוד. רבות כתבתי ושרפתי. לאיש לא הראיתי, כי התביישתי. הסכמתי אז ברצון להצעת אבי הטוב, לקבל על עצמי כל „האין דומה לו במקרא“ כולו. הצעה זו באה לאחר שנתקלתי כמה פעמים, בייחוד באבן עזרא, אך גם ברש"י, במלים, שהפרשן העיר עליהם, „ואין לו דמיון“, או „אין לו דומה במקרא“. בשיחתי עם אבי על כך, אמר לי: קח לך מחברת ותאסוף אליה את כל האין דומה לו שבכל התנ"ך. התלהבתי להצעתו ויום יום מצאתי לי זמן, לאחר שובי הביתה מן „החדר“, לעסוק במבצע זה. הספקתי לעבור על חלקו המכריע של התנ"ך, ואבא שלי שמח מאוד יחד אתי להישגי זה. אינני זוכר ואינני יודע מה היה בסופה של מחברת זו, אשר עוררה בי ביתר חוקף את המשאלה לכתוב, להתבטא. עברו שנים וגדלתי ועמי גדלה שאיפה זו, שהתבטאה בחילופי מכתבים עם משכילים של הזמן ההוא על עולם ומלואו, וכן היה לי אוסף גדול ורב של שירים שנדפסו בעתונות העברית של אז, במוספים הספרותיים השונים. התבטאותי העצמית היתה כפעם בפעם לשריפה על ידי אני...

כשהגיעו שנות המהפכה הכול-רוסית ב־1905 ונתפסתי אז, כמו הרוב המכריע של הצעירים, בחבלי קסם המהפכה, הרביתי לקרוא בספרות המהפכה, בעיקר בידיש וקצת גם בפולנית. מאוד הצטערתי על שאין בעברית אפילו רמז לספרות כזאת. זה הרחיק גם את הצעירים נאמני העברית ממנה. קראנו זו הפעם הראשונה את מארקס ועליו, את הזרמים בסוציאליזם ואנארכיזם, על טולסטוי, בא-קונין, קרופוטקי, פליכאנוב, לנין וגדולי הסוציאליסטים-רבולוציונרים. נחום סוקולוב קונן אז מרות ב„העולם“ על הווארגון שכבש את הכול ועל הלגלוג והולוול כלפי העברית, שהיא רק שפת בטלנים וכלי קדושה וכדומה. היתה ירידה קשה מאוד לעתור נות והספרות העברית. והנה יום אחד קראתי באיזה עתון עברי, שעוד נשאר לפליטה, מודעה קצרה

מצעירים אחדים. הם מבקשים להוציא בעברית, מזמן לזמן, קבצים, חוברות וכדומה על בעיות הזמן ועל-ידי כך להכניס רוח-חיים חדשה לספרות וה-עיתונות העברית. הם פונים לצעירים המעוניינים בעברית וספרותה ובפיתוח יכולתם וכשרונם הם, להצטרף ולפעול יחד. קשה לי לזכור עתה את שם השניים שחתמו על המודעה ונדמה לי שהם היו מעיר אחת, אולי בפודוליה. שלחתי אליהם סכום כסף קטן בצירוף מאמר גדול על הגורמים לירידת הספרות העברית והזלזול בה מצד הצעירים, ועל הצורך במהפיכה פנימית ברוח ובספרות העברית בדרך לתחיית העם ותרבותו. קיבלתי מהם כעבור זמן-מה אישור והודאה בטיבו וערכו של מאמרי והודיעו שיפרסמוהו בגליון הראשון שיופיע בקרוב. זה שילבה בי עוד יותר את משאת נפשי ומשיכתי לכתובה והתכוננתי להגשים זאת בבטאון החדש שעמדנו להוציא. אך המהפיכה הפוליטית הכללית ואח"כ כשלונה הגדול והחורבן הנורא בקהילות ישראל ברחבי רוסיה, הרסו את התוכנית שלי ושל גדולים וטובים ממני.

הספקתי לתרגם אז מיידית לעברית חוברות על יסודות המארכסיות והסוציאליזם, ובראשי היו הרבה תוכניות אשר גזו ונכרתו עם החורבן שבא אז על עמנו ברחבי רוסיה הגדולה. הרביתי מאז לעיין בספרות, שעסקה בבעיות-עם וחברה. אך המשכתי לספוג גם אז מביאליק וטשרניחובסקי רבות רבות. יותר ויותר נקרע הלב בין כפירה איומה ומהרסת ובין האמונה התמימה והעמוקה, שבה גדלתי וחי-נכתי, וכולי, כל שורשי חיי היו נעוצים בה. עולמות חדשים וקוסמים ומפתים, נפתחו בפני הנער התמים. הספרים והרעיונות החדשים והמזוהים דחקו והרתיעו את הישנים והמוששרים. זהו פרק רב-לבטים, מאב-קים, להיטות וסלידה בשנות-חיים הרעננות ביותר, ועוד היום ניכרים עקבותיו בנפשי.

היתה זו דרך יסורים נפשיים עמוקים והתרוממות נפש נעלה ביותר, שהביאתני לאט-לאט בחזרה מן הכפירה האדוקה והקנאית אל אור האמונה הדתית, הזכה והעמוקה של ישראל סבא, של נביאי האמת והצדק וגדולי היהדות התלמודית ותלמידיהם עד דורנו אנו, אשר דרכיהם דרכי נועם וכל גתיבותיהם שלום. בית יעקב לכו ונלכה באור ד'! ברצוני לציין, כי עם כל שאיפתי להתבטא בכתב, לא התכוונתי לעלות לדרגת סופר ממש. בנערותי, פשוט, לא העזתי לחלום על דרגת כבוד נעלה כזאת ליצור-אדם פשוט כמוני, ועם התבגרות המחשבה ועם העיון על מקומו של האדם בכלל והיהודי בפרט בימי חיינו עלי אדמות, באתי יותר ויותר למסקנה הברורה על ערכה המרכזי של העבודה, ועל עבודת האדמה בראש וראשונה, בחיים בכלל ובחיי אני

במיוחד ובהחלט. היתה בזה לא מעט מהשפעת הקריאה בכתבי-ליליינבלום הראשונים וההתחדשות של עבודת האדמה בארץ ישראל ע"י חובבי ציון והעלייה הראשונה — השפעה הולכת וגוברת של הספרות העברית, החל מ"מגדל עוז" של רמח"ל והלאה עד ימי חובבי ציון והציונות.

השפעה זו חלק גדול לה בהתעוררות העלייה השנייה לארץ ישראל מרוסיה ומאירופה המזרחית. בכוחה הגעתי גם אני עם עוד חברים מאגודתנו "חלוצי ציון" בווארשה לארץ ישראל, והתמסרתי כאן לעבודת האדמה ולתנועה, "הפועל הצעיר" ובט-אונה באותו שם. אז התחלתי לאט-לאט להתבטא ב"הפועל הצעיר" על נושאי חיינו המתחדשים בחומר וברוח. תוך עבודתי המתמדת בחקלאות, שנים רבות כפועל שכיר ואח"כ בקבוצות עד המושב הראשון נהלל, שזכיתי להיות במייסדיו, תוך כל התנאים הקשים בחיינו אז, מצאתי לי מזמן לזמן אפשרות להתבטאות גדלה והולכת במשך עשרות שנים בעתו-גות היומית, בשבועונים, ירחונים וקבצים ספרותיים רבים ושונים עד ימינו אלה. רבות עלי להודות לרעייתי טובה ז"ל, שעזרה לי בכך.

בשנים מאוחרות יותר הרשיתי לעצמי לפרסם מזמן לזמן גם בבטאון יידיש בחו"ל. הרביתי לפרסם בעתונות האנארכיסטית הרצינית ביידיש בחו"ל. עיינתי וקראתי ברוסית, גרמנית, ובמיוחד הרביתי לעיין בטולסטוי, בעיקר בספריו העיוניים-פילוסופיים, בקרופוטקי, גוסטב לנדאואר וכדומה. אך המקור הרעיוני היסודי היה מחדש: תורת משה, גדולי הנביאים האחרונים, אבות התלמוד והבאים אחריהם, ובמיוחד "חובות הלבבות" לרבנו בחי. בכל אלה חיפשתי ומצאתי ועדיין מחפש ומוצא את המאור שביהדות, הדרך לחיי היחיד והעם היהודי-אוניברסאלי, אור לגויים, לא בדיבורים נאים, אלא בחיי יום-יום, ביחידות ובציבור. האירו ומא-רים לי דרך קשה זו במיוחד: רבי ישראל סלנטר וצ"ל, אהרון דוד גורדון ז"ל והרב אברהם חן וצ"ל. התחלתי בפירסום דברים ב"הפועל הצעיר", בימי העלייה השנייה, בענייני ציונות, עם, חברה, תנועת העבודה וכו'. באותו הזמן הייתי בקשרי מכתבים עם רבים ושונים מעולם התנועה, החברה והעבודה. רשימות, מאמרים ומכתבים שלי, באו מזמן לזמן ב"דבר" ועיתונים אחרים. התנהל ויכות בעל-פה ביני לבין ברל כצנלסון, עם היווסד "דבר", על הצעתי, ש"דבר" יימנע מריקלמות עתונאיות זולות ושהמערכת תהי אחראית לתוכן המודעות. זה היה התנאי שהתניתי עם ברל, כשהציע לי להשתתף בעתון בקביעות. לא התקשרנו, מפני שהוא לא יכול היה לקבל את התנאי שלי. במשך כמה וכמה שנים פורסמו כפעם בפעם ב"תלמים", בטאון תנועת

עמים גם ב„הארץ“, דברים בבעיות החיים השונות, עד כמה שהצנזורה הפנימית של מערכות העיתונים מרשה פירסום זה בשלמות או למחצה, לשליש ולרביע...

בשנת תשכ"ח, 1968, הוציאה „קבוצת ידידים“ ע"י א. ליסוד, את ספרי הקטן „מדינת השלום“, „הצדק והאמת“ (שהוקמה ע"י הקווייקרים האנטי-גליים באמריקה הצפונית במאה ה-17), לפי החומר שאספתי ותירגמתי לעברית מהמקור הקווייקרי הגרמני, והקדמתי מבוא לספר. הספר נדפס בדפוס א. סטרוד ובניו, תל-אביב.

שנים רבות שימשתי כחבר מרכז „הפועל הצעיר“. כשפרשתי אח"כ מהמפלגה והמפלגתיות בכי-לל, פעלתי עשרות שנים כיושב ראש אגודת סרבני המלחמה מטעמי מצפון בארץ ישראל. עתה, כשי-עוד מעט קט, אני בעזרת השם בן שמונים, יצאתי מתפקידים רשמיים ורפתה תנופת פעילותי בתנועה, אך ער אני עדיין למתרחש בארצנו ובעולם, העין צופיה היד כותבת. כן יהי רצון מלפני בוראנו, אבינו שבשמים.

חולון, בית אבות, ל' בשבט תשכ"ט

נוספות

בספר „העלייה השנייה“ בעריכת ברכה חבס ז"ל, שהופיעה בהוצאת „עם עובד“ בשנת תש"ז, באו רשימותי אלה: (א) חלוצי ציון; (ב) בברית עם הארץ; (ג) ארבעה שנקטפו בלא עת. ברשימותי אלו, רב החומר האוטוביוגרפי שלי, ועוד רב הוא בכתובים אתי ולא פחות מזה מה ששרפתי. בקובץ „חדרה העובדת“ שהופיע בשנת תש"א מטעם מועצת פועלי חדרה, באה רשימתי „בחדרה ובגן שמואל“.

בספר „נהלל“, שהופיע למלאות כ"ה שנים לנהלל, בא מאמרי בשם „חלום ומציאות“.

בשנת תשכ"ב הופיע הספר „וולברוס עירנו“, ספר-זיכור לשנת העשרים לחורבן האיום של העיר, שהיתה מולדתנו בעבר. הספר בן 909 עמודים. הייתי פעיל הרבה בעריכת הספר, כאחד מחברי המערכת. הספר הוצא ע"י אירגון יוצאי וולברוס. השתתפתי בו בכמה דברים ורשימות וביניהן אחת — „דמותה של קהילת וולברוס“.

בכבוד, נתן חפשי

המושבים, מאמרים ורשימות שלי. בקובץ הקטן „קול המצפון“, שהוצאתי עם עוד חברים אחדים בשנת 1934, באו כמה דברים שלי. בבטאון „ברית שלום“ בשם „שאיפותינו“, שהופיע בשנות השלושים של המאה העשרים, בעריכת פרופ' ה. ברגמן ור' בנימין ואח"כ כשבאה במקומה אגודת „איחוד“ עם ד"ר מאגנס ובובר בראש והוציאה ירחונים ושבועונים בשם „בעיות היום“, „בעיות הזמן“, „בעיות ו„גר“. במשך עשרות שנים פורסמו שם מאמרי ורשימותי כמעט בכל גליון וחוברת וזמן-מה הייתי גם אחד מעורכי „גר“. הבעיה היהודית-ערבית בקשר להג-שמת הציונות בדרכי שלום והסכם עם תושבי הארץ הערבים, בהתאם להשקפת העולם הדתית-יהודית-פציפיסטית-צמחונית שלי — אלה היו בעיקר נושאי המאמרים שלי והבעיות החינוכיות הקשורות בזה. השתתפתי בקובץ „גוסטב לנדאואר“, שהוצא בשנת תרצ"ט ע"י יעקב זנדבנק ז"ל. בשנת 1942 הוצאתי עם עוד כמה חברים את הקובץ הקטן „מלב אל לב“, בסימן החורבן של המלחמה העולמית השניה וחורבן מרכזי היהדות באירופה על-ידי הנאצים. כתבתי בקובץ קטן זה כמה רשימות. הוא נדפס במכונת כתיבה.

כשנוסד בשנת תשי"ח החוג הארצי לבעיות דת ואמונה בשם „אמנה“, השתתפתי במשך כמה שנים בקביעים שהוציא חוג זה.

בשנת תשכ"ג תירגמתי לעברית והקדמתי מבוא לספרו, שחיבר ביידיש, הקדוש הלל צייטלין ז"ל, בשם „התיבה“. יצא בעברית ב„הוצאת ידידים“ ע"י א. ליסוד, רשפון. בשנת תשכ"ד הופיע ב„הוצאת ידידים“, ספרון שלי בשם „מן המאור שביהדות“, לקט מדברי חז"ל על ערכי היהדות ואורחות חייה, מלוטט מתלמוד בבלי ומדרשי חז"ל. גם הקדמתי מבוא לספרון.

בשנת תשכ"ה, הוציאה „קבוצת ידידים“ את ספרי „בלב ונפש“, בו נקבצו רבים מפזורי מאמרי, רשימותי ומאות מכתבים. הספר בן 352 עמודים, נמסר ע"י א. ליסוד לדפוס א. סטרוד ובניו, בתל-אביב. (נשארו עוד כתבים רבים המצפים לפיר-סומם). מזה שנים אחדות משתתף אני כפעם בפעם ברבעון „שדמות“, המופיע מטעם מחלקת הנוער של איחוד הקבוצות והקיבוצים. וכן משתתף אני מזמן לזמן בדו-ירחון למחשבת היהדות, „פתחים“. במשך כל השנים המשכתי לפרסם ב„דבר“, ול-